

2023-10-17

Nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo reglamentavimas Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje

Baltijos šalys – Estija, Latvija ir Lietuva, atkūrusios nepriklausomybę, pripažino valstybių ir jų piliečių nuosavybės teisių tęstinumą. Pagal valstybių išgales ir nepažeidžiant žmonių interesų, buvo pradėtas grąžinti neteisėtai nusavintas turtas. Įstatymų apibrėžtose ribose ir tvarka, buvusiems savininkams ar paveldėtojams užtikrinta teisė atgauti išlikusį jiems priklausiusį turtą natūra, o nesant galimybės jo grąžinti, teisė į nustatyto dydžio kompensaciją. Analizuojant priežastis, dėl kurių tam tikra buvusių savininkų kategorija Lietuvoje negalėjo susigrąžinti neteisėtai nusavintos nuosavybės, kai tuo tarpu Estijoje ir Latvijoje tokie pat subjektai nuosavybę atgavo, pabrėžtini skirtingi nacionaliniai teisėkūros sprendimai dėl asmenų, turinčių teisę į savo nuosavybės restituciją.

Šiame darbe apžvelgiami nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo reglamentavimo ypatumai Estijoje, Latvijoje ir Lietuvoje.

Turinys

Lietuva.....	2
<i>Piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymas .....</i>	<i>2</i>
<i>Religinių bendrijų nuosavybės teisių į išlikusį turtą atstatymas .....</i>	<i>6</i>
<i>Žydų nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymas .....</i>	<i>7</i>
Estija.....	7
<i>Nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymas fiziniams ir juridiniams asmenims .</i>	<i>7</i>
<i>Žydams priklausiusios ir neteisėtai nusavintos nuosavybės restitucijos klausimas .....</i>	<i>10</i>
Latvija	10
<i>Nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymas fiziniams ir juridiniams asmenims</i>	<i>10</i>
<i>Religinių organizacijų nuosavybės teisių į išlikusį turtą atstatymas .....</i>	<i>11</i>
<i>Geros valios kompensacija Latvijos žydų bendruomenei.....</i>	<i>11</i>

Daugelyje Europos valstybių fiziniai ir / ar juridiniai asmenys, kurių nuosavybė buvo nacionalizuota, konfiskuota ar kitaip atimta nacių ar komunistinio režimo metais, turi teisę į nuosavybės teisių atkūrimą (šiems asmenims mirus / nustojus veikti – jų įpėdiniai / teisių perėmėjai). Paprastai valstybių nacionalinės teisės aktuose numatoma, kad šiems buvusiems savininkams (jų įpėdiniais / teisių perėmėjams) nuosavybės teisės atkuriamos totalitarinio režimo metais atimtą nuosavybę grąžinant natūra (tai yra taikant restituciją natūra). Tais atvejais, kai pagal nacionalinę teisę turėtos nuosavybės grąžinti buvusiam savininkui / jo įpėdiniais / teisių perėmėjams neįmanoma

arba pats pareiškėjas nepageidauja restitucijos, nuosavybės teisės atkuriamos kitais nuosavybės teisių atkūrimo būdais, tai yra kompensuojant už totalitarinio režimo metais atimtą nuosavybę. Valstybės, atkurdamos nuosavybės teisės buvusiems savininkams ar jų įpėdiniams, teisių perėmėjams, tokiu būdu atlygina jiems padarytą žalą netekus turto totalitarinio režimo metais. Kitaip tariant, tiek restitucija, tiek kompensacija už anksčiau atimtą turtą yra žalos atlyginimo formos¹.

Valstybių nuosavybės teisių atkūrimo asmenims, kurių nuosavybė buvo atimta nacių / komunistinio režimo metais, reguliavimas turi nemažai skirtumų (gali skirtis subjektai, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės; turtas, į kurį atkuriamos nuosavybės teisės vienokiu ar kitokiu būdu; terminai, per kuriuos teikiami asmenų pareiškimai atkurti nuosavybės teisės; kitos nuosavybės teisių atkūrimo sąlygos).

Lietuva, siekdama bent iš dalies atkurti teisingumą – atkurti pažeistas nuosavybės teises, pasirinko ne *restitutio in integrum*, bet ribotą restituciją. Nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkurtos tik piliečiams (fiziniams asmenims) ir religinėms bendrijoms. Paminėtina, kad už neteisėtai nusavintą Lietuvos žydų ir Lietuvos žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą nuspręsta sumokėti geros valios kompensaciją.

Estijoje nuosavybės teisės atkurtos fiziniams asmenims, organizacijoms, Estijos Respublikai ir vietos valdžios subjektams. Pagal įstatymą „Dėl Estijos Respublikos nuosavybės reformos principų“, fiziniai asmenys įgyja teisę į turto restituciją, jei įstatymo įsigaliojimo dieną tokie fiziniai asmenys nuolat gyvena Estijos jurisdikcijai priklausančioje šalies teritorijoje ar buvo Estijos piliečiais 1940 m. birželio 16 d. Įstatyme organizacijoms, kaip neteisėtai nusavintos nuosavybės grąžinimo ar kompensavimo subjektams, priskiriamos pelno nesiekiančios organizacijos ir religinės bendrijos, veikusios Estijoje iki 1940 m. birželio 16 d., jei nenutraukta jų veikla, nurodyta įstatuose (teisę būti nuosavybės reformos subjektu, įgijusiu teises, nustato teismas). Šio įstatymo prasme, pelno nesiekianti organizacija reiškia organizaciją, kurios veikla nebuvo skirta pajamų pasidalijimui tarp narių.

Latvijoje nuosavybės teisės grąžinamos buvusiems savininkams, fiziniams asmenims (nepriklausomai nuo jų esamos pilietybės) ir juridiniams asmenims. Religinėms organizacijoms nuosavybė grąžinama natūra arba jos vertė kompensuojama. Latvijos žydų bendruomenei mokama geros valios kompensacija už neteisėtai nusavintą nuosavybę.

Lietuva

Piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymas

Aukščiausiai Tarybai 1990 m. lapkričio 15 d. priėmus principinį sprendimą, jog būtina atkurti nuosavybės teises, buvo konstatuota, kad yra neginčytinai pripažįstamas Lietuvos piliečių nuosavybės teisių tęstinumas, kad Lietuvos piliečiai turi teisę susigrąžinti pagal įstatymo apibrėžtas ribas ir tvarką jiems priklausiusį turtą natūra, o nesant galimybės jo susigrąžinti – gauti kompensaciją.

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba 1991 m. birželio 18 d. priėmė įstatymą „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“² ir šiam įstatymui įsigaliojus 1991 m. rugpjūčio 1 d. buvo pradėtas įgyvendinti nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimas. Šis įstatymas reglamentavo Lietuvos Respublikos piliečių, iš kurių pagal TSRS (LTSR) įstatymus buvo nacionalizuotas ar kitaip neteisėtai suvisuomenintas nekilnojamasis turtas, kuris šio įstatymo priėmimo dieną yra valstybinių, visuomeninių, kooperatinių organizacijų (įmonių) ar kolūkių žinioje, nuosavybės teisių atstatymo tvarką ir sąlygas (1 str.). Šio įstatymo 2 straipsnis nustato, kad nuosavybės teisė į iškilusį nekilnojamąjį turtą atstatoma:

¹ Nika Bruskina. Pareiškėjų atsisakymas bendradarbiauti su valstybės institucijomis nuosavybės teisių atkūrimo procese: EŽTT praktika. *Teisė*, 2018: <https://www.zurnalai.vu.lt/teise/article/download/11802/10360/>

² Įstatymas „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1445?jfwid>

- 1) buvusiam turto savininkui, jeigu jis pagal Lietuvos Respublikos įstatymus yra Lietuvos pilietis ir turi šią pilietybę patvirtinantį dokumentą ir nuolat gyvena Lietuvos Respublikoje;
- 2) mirus buvusiam savininkui – jo vaikams (įvaikiams), tėvams (itėviams) ar sutuoktiniui, jeigu jie pagal Lietuvos Respublikos įstatymus yra Lietuvos piliečiai ir turi šią pilietybę patvirtinantį dokumentą bei nuolat gyvena Lietuvos Respublikoje.

Įstatymo 3 straipsnis nustato, kad įstatymo 2 straipsnyje nurodytiems asmenims atstatoma nuosavybės teisė į šį išlikusį nekilnojamąjį turtą:

- 1) žemę;
- 2) miškus;
- 3) ūkinės-komercinės paskirties pastatus su priklausiniais;
- 4) gyvenamuosius namus su priklausiniais.

Įstatymo 10 straipsnis nustato, kad šio įstatymo 2 straipsnyje nurodytieji asmenys prašymus dėl išlikusio nekilnojamojo turto sugražinimo ar kompensacijos už jį išmokėjimo (išpirkimo) pateikia miestų ir rajonų valdyboms pagal išlikusio nekilnojamojo turto buvimo vietą iki 1991 m. gruodžio 31 dienos. Piliečiai, praleidę šį terminą, netenka teisės į turto susigrąžinimą pagal šį įstatymą, išskyrus asmenis, neturinčius Lietuvos Respublikoje gyvenamosios vietos dėl ištrėmimo ar įkalinimo už pasipriešinimą okupaciniams režimams. Reikalavimams išmokėti kompensaciją už negražintą turtą taikomas bendras ieškininės senaties terminas – treji metai nuo šio įstatymo įsigaliojimo dienos. Kartu su prašymu pateikiamas pilietybę patvirtinantis dokumentas ir pridedami nuosavybę patvirtinantys dokumentai. Lietuvos Respublikos Vyriausybė gali pratęsti nuosavybę patvirtinančių dokumentų pateikimo laiką.

Konstitucinis Teismas 2010 m. gruodžio 22 d. nutarime yra konstatavęs, kad įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 2 straipsnyje (1991 m. birželio 18 d. redakcija) buvo *inter alia* nustatyta, kokiems piliečiams yra atstatomos nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą, – būtent visiems Lietuvos Respublikos piliečiams (buvusiems savininkams ir kitiems pretendentams), kurie atitinka šiame įstatyme nustatytus reikalavimus, *inter alia* reikalavimus pagal galiojančius Lietuvos Respublikos įstatymus turėti Lietuvos Respublikos pilietybę patvirtinantį dokumentą ir nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje. Vadinasi, šių reikalavimų neatitinkantiems asmenims (buvusiems turto savininkams ir kitiems pretendentams) nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą pagal minėtą įstatymą negalėjo būti atstatomos. Nors įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ (1991 m. birželio 18 d. redakcija) 2 straipsnis buvo ne kartą keičiamas ir (ar) papildomas, minėti reikalavimai – turėti Lietuvos Respublikos pilietybę, šią pilietybę patvirtinantį dokumentą ir nuolat gyventi Lietuvos Respublikoje – išliko nepakitę.

Konstitucinis Teismas 2010 m. gruodžio 22 d. nutarime³ yra konstatavęs, kad Aukščiausiosios Tarybos 1991 m. birželio 18 d. priimtas įstatymas „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ (su vėlesniais pakeitimais ir papildymais), pagal kurį buvo pradėta atkurti nuosavybės teises, buvo specialus (*ad hoc*) įstatymas, skirtas restitucijos santykiams reguliuoti ir nuosavybės teisių atkūrimui įgyvendinti. Tokį jo pobūdį lėmė tai, kad jis buvo taikomas ne visiems turtiniams santykiams, o tik tiems, kurie atsirado dėl nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo. Jis buvo taikomas ne visiems buvusiems savininkams ir jų teisių paveldėtojams, o tik tiems, kurie atitinka šiame įstatyme nustatytas sąlygas. Nustatydamas subjektus, kuriems atkuriamos nuosavybės teisės, įstatymų leidėjas pasirinko aiškius teisinius kriterijus, *inter alia* tokius, kad tie subjektai privalo turėti Lietuvos Respublikos pilietybę ir nuolat gyventi Lietuvoje. Nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą buvo atkuriamos ne pagal bendras civilinės teisės normas, o tik šio įstatymo nustatyta tvarka. Įstatymo *ad hoc* pobūdis iš esmės reiškia ir tai, kad jis taikomas santykinai trumpai bei ribotai – tik atkuriant minėtas nuosavybės teises šiuo valstybės gyvenimo laikotarpiu.

³ Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo 2 straipsnio (2003 m. spalio 14 d. redakcija) 1 dalies, 10 straipsnio (2004 m. spalio 12 d. redakcija) 1 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“:

<https://rkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta189/content>

Seimas 1997 m. liepos 1 d. priėmė įstatymą „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo“⁴, kuris įsigaliojo (išskyrus jo 21 straipsnio 7 dalį) 1997 m. liepos 9 d. Nuo šio įstatymo įsigaliojimo dienos neteko galios įstatymas „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“. Nors įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo“ pavadinimas ir yra kitoks nei anksčiau nuosavybės teisių atkūrimą reguliavusio įstatymo – įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ – pavadinimas, jis reguliuoja to paties pobūdžio, tai yra restitucijos, santykius. Visi Lietuvos Respublikos piliečiai (buvę savininkai ir kiti pretendentai, atitinkantys šiame įstatyme nustatytus reikalavimus), kaip atitinkamos rūšies santykių subjektai – vienodais požymiais pasižymintys asmenys, turėjo teisę atkurti nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą.

Įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo“ preambulėje pabrėžta, kad tęstinių nuosavybės teisių atkūrimas grindžiamas 1991 m. birželio 18 d. Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ nuostata – Lietuvos Respublikos piliečiams gražinamas išlikęs nekilnojamasis turtas, o jei šios galimybės nėra, teisingai už jį atlyginama. Įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo“ 2 straipsnis nustato, kad nuosavybės teisės į šio įstatymo 3 straipsnyje nurodytą nekilnojamąjį turtą atkuriamos Lietuvos Respublikos piliečiams:

- 1) turto savininkui;
- 2) asmenims, kuriems miręs turto savininkas testamentu paliko savo turtą, nepaisant to, kad testamente nėra duomenų apie žemės ar kito nekilnojamojo turto palikimo faktą, o šiems mirus, – jų sutuoktiniui, tėvams (įtėviams), vaikams (įvaikiams) ar šių asmenų sutuoktiniui bei vaikams;
- 3) turto savininko, kuris mirė ir nepaliko testamentu ar okupacijos metais (1939–1990 m.) emigravo į užsienį ir ten, netekdamas Lietuvos Respublikos pilietybės, priėmė kitos šalies pilietybę, sutuoktiniui, tėvams (įtėviams), vaikams (įvaikiams), jei šie asmenys yra Lietuvos Respublikos piliečiai, – į jiems tenkančią išlikusio nekilnojamojo turto dalį;
- 4) turto savininko vaiko (įvaikio), kuris yra miręs, sutuoktiniui, vaikams (įvaikiams) – į mirusiajam tenkančią išlikusio nekilnojamojo turto dalį;
- 5) asmenims, kuriems turtas perleistas nesilaikant įstatymo nustatytos formos ir tvarkos testamentu (naminiu testamentu) arba sutartimis (pirkimo–pardavimo, dovanojimo ar kitokiu rašytiniu dokumentu), taip pat asmenims, kuriems nuosavybės teisių perėmėjai testamentu paliko turtą. Norintys atkurti nuosavybės teises piliečiai turi kreiptis į teismą dėl juridinę reikšmę turinčio fakto nustatymo.

2. Jeigu šio straipsnio 1 dalies 1, 2, 3, 4 punktuose nurodyti piliečiai, kurie nustatytu laiku buvo padavę prašymus atkurti nuosavybės teises, yra mirę, nuosavybės teisės atkuriamos mirusiojo vardu ir perduodamos įpėdiniui, jeigu šis yra Lietuvos Respublikos pilietis.

Taigi, įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo“ 2 straipsnyje (1997 m. liepos 1 d. redakcija) buvo *inter alia* nustatyta, kad nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkuriamos tik Lietuvos Respublikos piliečiams (buvusiems savininkams ir kitiems pretendentams, atitinkantiems šiame įstatyme nustatytus reikalavimus). Asmenims, neturintiems Lietuvos Respublikos pilietybės, nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą neatkuriamos. Palyginus įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ 2 straipsnyje (1991 m. birželio 18 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais ir (ar) papildymais) nustatytą teisinį reguliavimą su įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo“ 2 straipsnyje (1997 m. liepos 1 d. redakcija su vėlesniais pakeitimais ir (ar) papildymais) nustatytu teisiniu reguliavimu matyti, jog jis nepakito tuo aspektu, kad visiems asmenims, turintiems teisę atkurti (atstatyti) nuosavybės teises į išlikusį nekilnojamąjį turtą, išliko

⁴ Įstatymas „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo“:
<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.8A16A03D98D4/asr>

nustatytas reikalavimas turėti Lietuvos Respublikos pilietybę (Konstitucinio Teismo 2010 m. gruodžio 22 d. nutarimas⁵).

Pažymėtina, kad Konstitucinis Teismas 2010 m. gruodžio 22 d. yra nutaręs pripažinti, kad įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo“ 2 straipsnio 1 dalies nuostata „Nuosavybės teisės į <...> nekilnojamąjį turtą atkuriamos Lietuvos Respublikos piliečiams <...>“ ta apimtimi, kuria nustatyta, kad nuosavybės teisės atkuriamos tik Lietuvos Respublikos piliečiams, neprieštaruja Lietuvos Respublikos Konstitucijai.

Įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo“ 3 straipsnis nustato, kad šio įstatymo 2 straipsnyje nurodytiems piliečiams atkuriamos nuosavybės teisės į šį nekilnojamąjį turtą:

- 1) žemę;
- 2) miškus;
- 3) vandens telkinius;
- 4) ūkinės-komercinės paskirties pastatus bei jų priklausinius;
- 5) gyvenamuosius namus bei jų priklausinius.

2. Nuosavybės teisės atkuriamos ir į neišlikusį šio straipsnio 1 dalies 1, 2 ir 3 punktuose nurodytą nekilnojamąjį turtą. Nuosavybės teisės atkuriamos ir į tą šio straipsnio 1 dalies 4 bei 5 punktuose nurodytą nekilnojamąjį turtą, kuris 1991 m. rugpjūčio 1 d. buvo išlikęs, tačiau po to jo neliko dėl valstybės, savivaldybės institucijų priimtų sprendimų.

Įstatymo 10 straipsnis (suvestinė redakcija iki 2023 m. gruodžio 31 d.) nustato, kad nuosavybės teisės atkuriamos piliečiams, kurių prašymai atkurti nuosavybės teisės į nekilnojamąjį turtą pateikti įstatymo „Dėl piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymo tvarkos ir sąlygų“ nustatytais terminais ir šio įstatymo nustatyta tvarka iki 2001 m. gruodžio 31 d. Piliečiams, praleidusiems nustatytą terminą dėl priežasčių, kurias teismas pripažįsta svarbiomis, praleistas terminas gali būti atnaujinamas. Piliečių, kurių prašymai atkurti nuosavybės teisės į nekilnojamąjį turtą pateikti po 1993 m. rugsėjo 10 d., nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkuriamos gražinant žemę, mišką natūra arba už išlikusį nekilnojamąjį turtą atlyginama šiame įstatyme nurodytais būdais, išskyrus atlyginimą pinigais (ši išimtis kai kuriais įstatyme nurodytais atvejais netaikoma), jeigu iki prašymo pateikimo dienos nuosavybės teisės į šį turtą neatkurtos kitiems šio įstatymo 2 straipsnyje nurodytiems piliečiams. Kartu su prašymu atkurti nuosavybės teisės pateikiamas pilietybę patvirtinantis dokumentas ir pridedami nuosavybės teisės bei giminystės ryšį su savininku patvirtinantys dokumentai. Piliečiai, padavę prašymus atkurti nuosavybės teisės į nekilnojamąjį turtą, bet nepateikę nuosavybės teisės bei giminystės ryšį su savininku patvirtinančių dokumentų, šiuos dokumentus iki 2003 m. gruodžio 31 d. turi pateikti šiame įstatyme nurodytoms institucijoms. Piliečiams, praleidusiems nustatytą terminą dėl priežasčių, kurias teismas pripažįsta svarbiomis, praleistas terminas gali būti atnaujinamas.

Teisės aktų, reguliuojančių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo (atstatymo) santykius, atitiktį Konstitucijai Konstitucinis Teismas nuo 1994 m. įvairiais aspektais yra tyręs daugelyje konstitucinės justicijos bylų. Konstitucinio Teismo aktuose (*inter alia* 2003 m. kovo 4 d., 2005 m. rugpjūčio 23 d., 2007 m. liepos 5 d., 2008 m. gegužės 20 d., 2010 m. kovo 9 d. nutarimuose) yra suformuluota plati oficialioji konstitucinė restitucijos – piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo – doktrina. Ji grindžiama ne kartą konstatuotomis principinėmis nuostatomis, tarp jų nuostata, kad Lietuvos valstybė, siekdama bent iš dalies atkurti teisingumą – atkurti pažeistas nuosavybės teisės, pasirinko ne *restitutio in integrum*, bet ribotą restituciją. Tokį pasirinkimą lėmė nuosavybės teisių atkūrimo mastas ir ribotos materialinės bei finansinės valstybės galimybės. Įstatymais reguliuojant paneigtų nuosavybės teisių atkūrimą buvo būtina atsižvelgti į tai, kad okupacijos metais susiformavo kiti turtiniai, socialiniai ir ekonominiai žmonių santykiai, atsirado kitos objektyvios aplinkybės, dėl kurių buvo neįmanoma visiškai atkurti nuosavybės teisių (grįžti į pirminę padėtį). Įstatymų leidėjas, reguliuodamas paneigtų nuosavybės teisių atkūrimą, turi diskreciją nustatyti nuosavybės teisių atkūrimo sąlygas ir tvarką.

⁵ Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl nuosavybės teisių atkūrimo tik Lietuvos Respublikos piliečiams“:
<https://rkt.lt/lt/teismo-aktai/paieska/135/ta189/summary>

Konstitucinis Teismas taip pat yra konstatavęs, kad konstituciniai darnios, teisingos, atviros pilietinės visuomenės imperatyvai, konstituciniai teisinio tikrumo, teisinio saugumo, teisėtų lūkesčių apsaugos reikalavimai suponuoja tai, kad pradėtas restitucijos procesas negali tęstis nepagrįstai ilgai; taigi atitinkamų santykių teisinio reguliavimo pakeitimai taip pat negali būti tokie, kad sudarytų prielaidas nepagrįstai ilgai tęsti šį procesą. Dėl nepagrįstai ilgo laiko, per kurį atkuriamos nuosavybės teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą, gali būti iškreipta ar net paneigta pati restitucijos instituto esmė, pažeistos asmens konstitucinės nuosavybės teisės, taip pat kitos teisės, pakirstas žmonių pasitikėjimas valstybe ir teise (Konstitucinio Teismo 2007 m. liepos 5 d. nutarimas).

Religinių bendrijų nuosavybės teisių į išlikusį turtą atstatymas

Paminėtina, kad 1990 m. vasario 14 d. Lietuvos TSR Aukščiausioji Taryba priimtu įstatymu „Dėl maldos namų bei kitų pastatų gražinimo religinėms bendruomenėms“⁶ panaikino Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1948 m. birželio 19 d. įsaką dėl maldos namų ir vienuolynų pastatų, o taip pat dėl religinių bendruomenių gyvenamųjų namų nacionalizavimo. Buvo pavesta valstybės institucijoms, įmonėms ir organizacijoms, turinčioms savo žinioje nacionalizuotus pastatus ir namus, iki 1990 m. liepos 1 d. suderinti su religiniais centrais bei bendruomenėmis ir numatyti pastatų gražinimo terminus arba lėšų kompensavimą, kitų pastatų perdavimą, pastatymą arba kitas priemones, kurios įgalintų palaipsniui sugrąžinti bažnyčiai ir religinėms organizacijoms priklausiusias patalpas.

Be to, Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, 1990 m. birželio 12 d. priėmusi nutarimą „Dėl katalikų bažnyčios padėties Lietuvoje restitucijos akto“⁷, deklaravo, kad Lietuva kompensuos bažnyčiai padarytus nuostolius pagal abipusiai priimtinius susitarimus.

1995 m. kovo 21 d. Seimo priimtu įstatymu „Dėl religinių bendrijų teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo tvarkos“⁸ teisė susigrąžinti išlikusį Lietuvos teritorijoje nekilnojamąjį turtą suteikta toms religinėms bendrijoms, kurios veikė Lietuvoje iki 1940 m. liepos 21 d. ir kurių turtas buvo nacionalizuotas ar kitaip valstybės nusavintas iš religinių bendrijų be jų valios. Be to, tokią pat teisę turi religinės bendrijos, pripažintos atkuriamų religinių bendrijų teisių perėmėjomis (šis statusas turi būti aprobuotas atitinkamos religinės bendrijos vyriausiosios vadovybės). Įstatymas (galiojančioje suvestinėje redakcijoje) nustato, kad turtas gali būti grąžintas natūra arba išperkant. Religinių bendrijų prašymams pateikti atitinkamo turto valdytojams pagal turto buvimo vietą nustatytas vienerių metų terminas nuo šio įstatymo įsigaliojimo dienos. Pagal įstatymą, bažnyčia nebegali pretenduoti natūra susigrąžinti savo turtą, jei gyvenamuosiuose namuose ir butuose gyvena nuomininkai, jei pastatai buvo pertvarkyti (padidinus jų bendrą plotą daugiau kaip 1 / 3) ar perstatyti (pakeitus daugiau kaip 50 procentų pagrindinių konstrukcijų), jei jie buvo perduoti mokslo, sveikatos priežiūros, kultūros, švietimo ir ryšių įstaigoms, taip pat jei pastatai ar jų dalys buvo perduoti į privačią nuosavybę pagal perleidimo momentu galiojusius įstatymus. Tais atvejais, kai religinė bendrija nepageidauja susigrąžinti turtą natūra arba jis negrąžintinas natūra, valstybė šį turtą išperka tokiais būdais (išpirkimo būdą pasirenka religinė bendrija):

- 1) tokios pat rūšies ar vertės turtą perduoda bendrijos nuosavybėn neatlygintinai;
- 2) išmoka kompensacijas pinigais;
- 3) teikia paramą remontuojant (restauruojant) paminklinius ansamblius, kulto pastatus;
- 4) išnuomoja ne aukciono tvarka žemės sklypą.

Kompensacija pinigais už išperkamą nekilnojamąjį turtą pradedama mokėti po 5 metų nuo sprendimo išmokėti kompensaciją priėmimo dienos. Pagal šį įstatymą išperkamas ir turtas, kuris buvo sunaikintas po 1990 m. vasario 14 dienos.

⁶ Įstatymas „Dėl maldos namų bei kitų pastatų gražinimo religinėms bendruomenėms“:

<https://e-seimas.lrs.lt/rs/legalact/TAD/92ab26b0ea7911e4ada6f94d34be6d75/>

⁷ Nutarimas „Dėl katalikų bažnyčios padėties Lietuvoje restitucijos akto“:

<https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.BB034F295C9E>

⁸ Įstatymas „Dėl religinių bendrijų teisės į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo tvarkos“:

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.16631/asr>

Tęšiant restitucijos procesą, 2005 m. vasario 15 d. buvo priimtas įstatymas „Dėl Katalikų bažnyčios nuosavybės teisės į kilnojamąsias kultūros vertybes atkūrimo“. Juo atkurtos Katalikų bažnyčios nuosavybės teisės į valstybinėse saugyklose saugomas kilnojamąsias kultūros vertybes, kurios buvo nacionalizuotos ar kitaip nusavintos iš Katalikų bažnyčios be jos valios. Gražinamos vertybės lieka įtrauktos į valstybinę apskaitą ir įrašomos į Kultūros vertybių registrą. Katalikų bažnyčia įpareigota užtikrinti, kad jai gražintos vertybės būtų saugomos įstatymų nustatyta tvarka ir prieinamos visuomenei.

Žydų nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymas

2011 m. birželio 21 d. priimtu įstatymu „Dėl Geros valios kompensacijos už neteisėtai nusavintą Lietuvos žydų ir Lietuvos žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą“⁹ nustatyta, kad kompensacija pagal šį įstatymą mokama už totalitarinių režimų okupacijų laikotarpiu neteisėtai nusavintą:

- 1) išlikusį Lietuvos žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą, išskyrus žemę;
- 2) iki Antrojo pasaulinio karo ar šio karo metais Lietuvoje gyvenusių žydų tautybės asmenų nekilnojamąjį turtą, išskyrus žemę, į kurią jie ar jų įpėdiniai neturėjo teisinės galimybės atkurti nuosavybės teisių vadovaujantis Lietuvos Respublikos piliečių nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atkūrimo įstatymo nustatyta tvarka, taip pat bešeimininkį nekilnojamąjį turtą, perimtą valstybės nuosavybėn dėl Holokausto nelikus šio turto savininkų ar įpėdinių.

Įstatymu nustatyta, kad iš valstybės biudžeto į Vyriausybės paskirtą disponuoti šia kompensacija fondą bus išmokėta kompensacija, sudaranti 37 071 362,37 EUR Lietuvos žydų religinėms bendruomenėms ir 37 mln. EUR už Lietuvos žydų nekilnojamąjį turtą, taip pat bešeimininkį nekilnojamąjį turtą, perimtą valstybės nuosavybėn dėl Holokausto nelikus šio turto savininkų ar įpėdinių.

Įstatyme įtvirtinti konkretūs tikslai, kuriems išmokėta kompensacija gali būti naudojama, pavyzdžiui, Lietuvoje gyvenančių ar Lietuvos pilietybę turinčių žydų tautybės asmenų religiniams, kultūros, sveikatos apsaugos, sporto, švietimo, mokslo tikslams, fondo nustatyta tvarka fondui pateiktiems Lietuvos žydų ar jų įpėdinių individualiems prašymams dėl kompensacijos už Lietuvos žydų nekilnojamąjį turtą išmokėjimo tenkinti (prašymų pateikimo laiko terminas – iki 2023 m. gruodžio 31 d.).

Estija

Įstatymas „Dėl Estijos Respublikos nuosavybės reformos principų“ ir įstatymas „Dėl žemės reformos“ suformavo šalyje vykdomo restitucijos proceso pagrindus.

Nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymas fiziniams ir juridiniams asmenims

1991 m. birželio 13 d. priimtas įstatymas „Dėl Estijos Respublikos nuosavybės reformos principų“¹⁰ nustatė, kad nuosavybės reformos tikslas yra restruktūrizuoti nuosavybės santykius, siekiant, be kita ko, teisingumo atstatymo pažeistų nuosavybės teisių srityje, taip pat siekiant sukurti prielaidas pereigai prie rinkos ekonomikos (2 str. 1 d.). Pažymėta, kad nuosavybės reformos eigoje vykdomas nuosavybės gražinimas ar kompensavimas buvusiems savininkams ar jų teisėtiems paveldėtojams neturi pažeisti kitų asmenų interesų, saugomų įstatymais, ar lemti naują neteisingumą (2 str. 2 d.).

⁹ Įstatymas „Dėl geros valios kompensacijos už neteisėtai nusavintą Lietuvos žydų ir Lietuvos žydų religinių bendruomenių nekilnojamąjį turtą“:

<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.402515/asr>

¹⁰ Republic of Estonia Principles of Ownership Reform Act:

<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/525062015006/consolide/current>

Pagal įstatymą, teises įgyjantys nuosavybės reformos subjektai yra asmenys, įskaitant valstybę, turintys įstatymu suteiktą teisę reikalauti grąžinti ar kompensuoti nuosavybę, ar ją perduoti atlygintinai ar neatlygintinai (4 str.). Neteisėtai nusavintos nuosavybės buvusiesiems savininkams priskiriami (pagal galiojančią įstatymo redakciją):

- 1) fiziniai asmenys, kurių nuosavybė (angl. *property*) buvo nacionalizuota ar kolektyvizuota, taip pat asmenys, kurių nuosavybė buvo neteisėtai eksproprijauta neteisėtų represijų eigoje ir kurie buvo reabilituoti, jei šio įstatymo įsigaliojimo dieną tokie fiziniai asmenys nuolat gyvena Estijos jurisdikcijai priklausančioje šalies teritorijoje ar buvo Estijos piliečiais (*citizens*) 1940 m. birželio 16 d.;
- 2) fiziniai asmenys, kurių nuosavybė buvo neteisėtai eksproprijauta pagal neteisėtus pareigūnų (*officials*) sprendimus ar savavališką veikimą ar kurie dėl realios represijų grėsmės buvo priversti atsisakyti ar apleisti savo nuosavybę, jei šio įstatymo įsigaliojimo dieną tokie fiziniai asmenys nuolat gyvena Estijos jurisdikcijai priklausančioje šalies teritorijoje ar buvo Estijos piliečiais 1940 m. birželio 16 d. ir neteisėti pareigūnų sprendimai, veiksmai ar represijų grėsmė įrodyta teisme;
- 3) fiziniai asmenys, kurie yra aukščiau paminėtų asmenų teisių paveldėtojai šio įstatymo 8 straipsnio sąlygomis (pastarasis straipsnis nustato paveldėtojus pagal testamentą ir nesant testamentą);
- 4) organizacijos (detaliau apibrėžiamos 9 straipsnyje);
- 5) vietos valdžia (*local government*), kuriai 1940 m. birželio 16 d. priklausiusi municipalinė nuosavybė buvo neteisėtai nusavinta, kai ta nuosavybė yra vietos valdžios (pareiškėjos) dabartinėje administracinėje vietovėje; kai nuosavybės dabartinė vieta yra kitoje administracinėje vietovėje, reikalingas nuosavybės buvimo vietos valdžios (tarybos) sutikimas grąžinimui;
- 6) Estijos Respublika dėl jai priklausiusios nuosavybės 1940 m. birželio 16 d.;
- 7) paveldėtojai, šio įstatymo įsigaliojimo metu esantys Estijos piliečiais ar nuolat gyvenantys Estijos jurisdikcijai priklausančioje šalies teritorijoje, turintys teisę į neteisėtai eksproprijuotą nuosavybę, priklausiusią užsienio valstybių piliečiams ir asmenims be pilietybės;
- 8) asmenys, paveldėję nuosavybės grąžinimo reikalavimo teisę (7 str. 1 d.).

Jei asmuo iki 1940 m. birželio 16 d. sudarė nuosavybės įsigijimo sutartį su tos nuosavybės savininku ir įvykdė savo sutartinius įsipareigojimus, tačiau nuosavybės teisė liko neformaluota dėl priežasčių, nepriklausiusių nuo sutarties šalių, tai toks asmuo (jo teisių paveldėtojas) turi teisę reikalauti grąžinti neteisėtai eksproprijuotą nuosavybę. Įrodinėjimo teisė tenka asmeniui ar jo teisių paveldėtojui. Jei į tą patį nuosavybės teisių objektą pretenduoja ne vienas asmuo, ginčą sprendžia teismas (7 str. 4 d.).

Pagal įstatymą, organizacijoms, kaip neteisėtai nusavintos nuosavybės grąžinimo ar kompensavimo subjektams, priskiriamos:

- 1) pelno nesiekiančios organizacijos ir religinės bendrijos, veikusios Estijoje iki 1940 m. birželio 16 d., jei nenutraukta (*not discontinued*) jų veikla, nurodyta įstatuose;
- 2) 1-oje dalyje nurodytos organizacijos teisę būti nuosavybės reformos subjektu, įgijusiu teises, nustato teismas, kuris taip pat sprendžia ginčus tarp organizacijų;
- 3) šio įstatymo prasme, pelno nesiekianti organizacija reiškia organizaciją, kurios veikla nebuvo skirta pajamų (*revenue*) pasidalijimui tarp narių;
- 4) viešosios teisės juridiniai asmenys (*legal persons in public law*) tik įstatymais gali būti paskelbiami įgijusiais teises subjektais. Tokiems asmenims nuosavybė grąžinama šio įstatymo nustatytais pagrindais ir Vyriausybės nustatyta tvarka. Nėra kompensuojama už negrąžintą nuosavybę (9 str.).

Įstatymas nustatė, kad nuosavybės reformos pagrindu teises įgiję subjektai turi teisę iki 1992 m. sausio 17 d. pateikti paraiškas dėl neteisėtai nusavintos nuosavybės grąžinimo ar kompensacijos (16 str. 1 d.).

Pagal įstatymą, kompensuojant už neteisėtai eksproprijuotą nuosavybę, buvusiam savininkui suteikiami kompensaciniai čekiai (*vouchers*), kuriuos galima keisti į privatizuojamą turtą (17 str. 1, 3 d.).

1991 m. spalio 17 d. priimtas įstatymas „Dėl žemės reformos“¹¹, suformavęs su žeme susijusių teisinių santykių pertvarkymo pagrindus. Pagal įstatymą, vykdant žemės reformą, be kita ko, yra gražinama buvusiems savininkams (jų teisių paveldėtojams) neteisėtai eksproprijuota jų žemė ar išmokama kompensacija. Įstatyme įvardinti šie asmenys, turintys teisę į žemės sugražinimą ar kompensaciją:

- 1) fiziniai asmenys, kurių žemė buvo neteisėtai eksproprijuota, jei šie asmenys buvo Estijos piliečiais 1940 m. birželio 16 d. ar nuolat gyveno Estijos teritorijoje, kai įsigaliojo įstatymas „Dėl Estijos Respublikos nuosavybės reformos principų“ (1991 m. birželio 20 d.);
- 2) fiziniai asmenys, esantys 1 dalyje paminėtų asmenų teisių paveldėtojais (su kai kuriais paveldėtojų rato papildymais);
- 3) organizacijos, kurių žemė buvo neteisėtai eksproprijuota (apibrėžtos įstatymo „Dėl Estijos Respublikos nuosavybės reformos principų“ 9 straipsnyje);
- 4) asmenys, kuriems atitinkama teisė buvo suteikta (*assigned*) pagal šio įstatymo 19¹ straipsnį (pastarasis nurodo, kad asmuo, turintis teisę reikalauti žemės sugražinimo, gali perleisti šią teisę sutuoktiniui, broliams, seserims ar turto dalininkui, statinio ant gražintinos žemės savininkui, kaimynui, Estijos piliečiams) (5 str. 1 d.).

Įstatymas nustato ir išlygas, kai žemė negali būti gražinta, pavyzdžiui, kai buvęs savininkas neteikia prašymo žemei sugražinti, o renkasi kompensaciją ar kai žemė išlaikoma valstybės ar savivaldybės nuosavybėje, taip pat su esamais statiniais susijusiomis tam tikromis aplinkybėmis, detalizuotomis šioje straipsnio dalyje (6 str. 2 d.).

1993 m. gegužės 19 d. priimtas įstatymas „Dėl neteisėtai eksproprijuotos nuosavybės įvertinimo ir kompensavimo“¹², nustatęs neteisėtai nusavintos nuosavybės vertės nustatymo tvarką ir metodus.

Paminėtina, kad 1993 m. buvo įsteigtas Kompensacijų fondas kaip mechanizmas nepanaudotiems restitucijos ir nacionalinio kapitalo čekiams (*vouchers*) išpirkti. Šis fondas veikė maždaug iki 2000 m.¹³

1992 m. priimtas įstatymas „Dėl neteisėtai eksproprijuotos nuosavybės, išlaikiusios savo buvusią individualią formą, restitucijos pagreitinimo“¹⁴ nustatė tvarką, leidžiančią sparčiau gražinti nuosavybę, kai kompetentinga valdžios institucija konstatuoja, kad yra pakankamai tvarkingų dokumentų ir eksproprijuoto turto vertė nesumažėjusi. Pagal šį įstatymą, buvo reikalaujama, kad visi sprendimai dėl restitucijos per savaitę nuo sprendimo priėmimo būtų skelbiami spaudoje. Jei kitų susijusių teisėtų prašymų nebuvo pateikiama, nuosavybė buvo sugražinama pareiškėjui po dviejų savaičių termino. Tolesni reikalavimai dėl tos nuosavybės restitucijos buvo neleidžiami.

1992 m. birželio 11 d. priimtas teisės aktas „Dėl laiko terminų pakeitimo procedūros prašymų pateikimui atkurti ar kompensuoti neteisėtai eksproprijuotą nuosavybę“¹⁵, nustatė, kad laiku nepateikus prašymo, laiko terminą gali atnaujinti neteisėtai nusavintos nuosavybės restitucijos ir kompensacijų klausimus nagrinėjanti centrinė komisija.

¹¹ *Land Reform Act*: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/529062016001/consolide/current>

¹² *Unlawfully Expropriated Property Valuation and Compensation Act*:
<https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/520122018011/consolide/current>

¹³ *IMF – Letter of Intent of the government of Estonia*: <https://www.imf.org/external/np/loi/2000/est/01/index.htm>

¹⁴ *Tartu Ülikool – Tsiviilõiguslikke Normatiivakte – Seadus endisel individualiseeritaval kujul säilinud õigusvastaselt võõrandatud vara tagastamise kiirendamise kohta*, p. 76:
https://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/51212/tsiviilõiguslikke_1_ocr.pdf

¹⁵ *Avalduste esitamise tähtaegade ennistamise korra õigusvastaselt võõrandatud vara tagastamisel ja kompenseerimisel*:
<https://www.riigiteataja.ee/akt/22227>

Žydams priklausiusios ir neteisėtai nusavintos nuosavybės restitucijos klausimas

Specializuotose padėties apžvalgose rašoma, kad Estijos žydų bendruomenei buvo grąžinta nedaug nuosavybės, o už kitą turtą valstybė skyrė išmokas žydų bendruomenei. Pažymima, kad žydų bendruomenės nuosavybės restitucija nebuvo reikšmingas klausimas, kadangi dauguma prieškarinio religinių pastatų buvo nuomojami, o ne priklausė bendruomenei. Be to, dvi sinagogos Taline ir Tartu buvo sunaikintos karo metu¹⁶. Teigiama, kad nuosavybės restitucijos klausimas nedidelėje žydų bendruomenėje yra iš esmės išspręstas¹⁷.

Latvija

Pasaulio žydų restitucijos organizacijos interneto puslapyje, skirtame restitucijos klausimams Latvijoje, paskelbtoje ataskaitoje nurodoma, kad Latvija, užuot priėmusi vieną įstatymą dėl įvairių rūšių nuosavybės restitucijos, laikotarpiu tarp 1990 m. ir 1992 m. priėmė daugiau kaip 20 įstatymų dėl denacionalizacijos ir privatizacijos¹⁸. Šioje darbo dalyje apžvelgiami su nuosavybės teisių atkūrimu susiję pagrindiniai įstatymai.

Nuosavybės teisių į išlikusį nekilnojamąjį turtą atstatymas fiziniams ir juridiniams asmenims

1991 m. spalio 30 d. priimtas įstatymas „Dėl pastatų denacionalizacijos Latvijos Respublikoje“¹⁹, panaikinęs 1940 m., 1941 m. priimtus ir kitus dekretus dėl nacionalizacijos ir nustatęs, kad tų dekretų pagrindu nusavintos nuosavybės teisės grąžinamos buvusiems savininkams (lat. *bijušajiem īpašniekiem*) ar paveldėtojams. Buvę savininkai ar paveldėtojai prašymus dėl nuosavybės teisių atkūrimo turėjo pateikti miestų ar rajonų taryboms (pagal pastatų buvimo vietą) iki 1994 m. birželio 1 d., o sprendimus priėmė tarybų sudarytos komisijos.

1991 m. spalio 30 d. priimtas įstatymas „Dėl pastatų grąžinimo teisėtiems savininkams“²⁰ įtvirtino nacionalizuotų pastatų nuosavybės teisių grąžinimą buvusiems savininkams ar paveldėtojams, nepriklausomai nuo jų esamos pilietybės (1 str.). Prašymai dėl nuosavybės teisių atstatymo turėjo būti teikiami teismui ar savivaldybėms iki 1994 m. birželio 1 d. (2 str.). Numatytas pastatų grąžinimas natūra ar kompensavimas, jei grąžinimas negalimas. Nustatytos tam tikros išlygos, kai nuosavybė vertinama kaip neišlikusi, jei, pavyzdžiui, yra perstatyta 65 procentai pastato.

1993 m. balandžio 22 d. įsigaliojęs įstatymas „Dėl nuosavybės teisių į įmones ir kitus nuosavybės objektus atkūrimo“²¹ įteisino buvusių savininkų – fizinių ir juridinių asmenų ar jų paveldėtojų – nuosavybės teisių atkūrimą į nacionalizuotas įmones, viešbučius, kino teatrus, vaistines, viešbučius ir kitus nuosavybės objektus (1 str. 1 d. ir 2 str.). Šis įstatymas netaikomas pastatų ir žemės atžvilgiu (1 str. 2 d.). Pagal šį įstatymą, nuosavybės teisė atkuriamą fiziniam asmeniui, kuriam priklausė visa įmonė ar jos dalis tuo metu, kai buvo nacionalizuota (ar

¹⁶ Institute for Jewish Policy Research – Overview of immovable property restitution / compensation regime in Estonia, p. 2:

<https://archive.jpr.org.uk/download?id=3260>

¹⁷ In Re Holocaust Victim Assets Litigation (Swiss Banks), p. 95:

https://www.swissbankclaims.com/Documents_New/665994.pdf

¹⁸ Overview of immovable property restitution / compensation regimes – Latvia:

https://wjro.org.il/wp-content/uploads/2020/06/latvia-report_12.13.2016.pdf

¹⁹ Likums par namīpašumu denacionalizāciju Latvijas Republikā:

<https://likumi.lv/ta/id/70829-par-namipasumu-denacionalizaciju-latvijas-republika>

²⁰ Likums par namīpašumu atdošanu likumīgajiem īpašniekiem:

<https://likumi.lv/ta/id/70828-par-namipasumu-atdosanu-likumigajiem-ipasniekiem>

²¹ Likums par īpašuma tiesību atjaunošanu uz uzņēmumiem un citiem īpašuma objektiem:

<https://likumi.lv/ta/id/60054-par-ipasuma-tiesibu-atjaunosanu-uz-uznemumiem-un-citiem-ipasuma-objektiem>

paveldėtojams), taip pat juridiniam asmeniui, kaip tai nustato atskiri įstatymai. Pareiškimai turėjo būti pateikiami iki 1994 m. gruodžio 3 d.

1991 m. lapkričio 20 d. įsigaliojęs įstatymas „Dėl žemės reformos miestuose“²² įtvirtino nuosavybės teisių atstatymą į žemę miestuose fiziniams ir juridiniams asmenims (6 str. ir 9 str. 2 d.).

1992 m. rugsėjo 1 d. įsigaliojęs įstatymas „Dėl žemės privatizacijos kaimo vietovėse“²³ įtvirtino ir nuosavybės teisių į žemę atstatymą buvusiems savininkams (ar, atitinkamai, paveldėtojams), kuriems ta žemė priklausė 1940 m. liepos 21 d.

Religinių organizacijų nuosavybės teisių į išlikusį turtą atstatymas

1992 m. gegužės 12 d. įsigaliojęs įstatymas „Dėl nuosavybės grąžinimo religinėms organizacijoms“²⁴ pirmiausia panaikino dekretus ir sprendimus, lėmusius turto nusavinimą ir priimtus laikotarpiu nuo 1940 m. liepos 21 d. iki 1990 m. spalio 13 d. (pastarąją dieną įsigaliojo įstatymas „Dėl religinių organizacijų“). Pagal įstatymą, nuosavybė grąžinama natūra arba jos vertė kompensuojama. Religinės organizacijos (*religiskās organizācijas*) įstatyme apibrėžiamos kaip religiniai centrai (kurija, konsistorija, vyskupija, sąjunga, taryba), kongregacijos, misijos, vienuolynai, religinės mokymo įstaigos, religinės bendrijos. Pagal įstatymą, religinių organizacijų nuosavybės objektai yra kulto pastatai, religinių organizacijų administraciniai, gyvenamieji, ūkiniai ir kiti pastatai, koplyčios, žemė (įskaitant miškų žemę ir su vandens telkiniais), inventorius, religinių apeigų daiktai ir kitas turtas, išskyrus depozitus ir religinių organizacijų įsteigtų labdaros asociacijų, prieglaudų (ir panašiai) žemę ir pastatus. Kulto pastatai reiškia bažnyčias, maldos namus, sinagogas ir koplyčias. Religinių apeigų daiktams priskiriami šventųjų atvaizdai (ikonos), kryžiai, žvakidės, taurės, vėliavos ir kiti objektai.

Įstatymas nustato tam tikras išlygas nuosavybės grąžinimui. Pavyzdžiui, religinės organizacijos negali prašyti kompensacijos už Antrojo pasaulinio karo metais sunaikintus nuosavybės objektus ar tuos, kuriuos savo valia ir tvarka perleido kitiems asmenims.

Pagal įstatymą, teisę į nuosavybės susigrąžinimą turi religinės organizacijos, kurios 1940 m. buvo registruotos kompetentingų valstybės institucijų ir nenutraukė savo religinės veiklos ir yra atkūrusios juridinio asmens statusą. Registracijos iki 1940 m. faktas turi būti patvirtinamas Latvijos valstybės istorinio archyvo pažyma.

Teisių perėmėjai tų buvusių religinių organizacijų, kurios nutraukė veiklą po 1940 m., tačiau šiuo metu yra atstaciūsios juridinio asmens statusą, taip pat turi teisę į neteisėtai nusavintos nuosavybės grąžinimą.

Dėl nuosavybės teisių atstatymo užsienio religinėms organizacijoms sprendžia Latvijos vyriausybė kiekvienu konkrečiu atveju.

Įstatymu buvo nustatytas laiko terminas – iki 1994 m. kovo 31 d. prašymams pateikti vietos savivaldos institucijoms pagal nuosavybės objekto buvimo vietą.

Geros valios kompensacija Latvijos žydų bendruomenei

2022 m. kovo 7 d. įsigaliojęs įstatymas „Dėl geros valios kompensacijos Latvijos žydų bendruomenei“²⁵ įtvirtino 40 mln. EUR dydžio kompensacijos sumokėjimą iš valstybės biudžeto. Kompensacinės išmokos pradėtos mokėti 2023 m. sausio 1 d., o bus baigtos 2032 m. gruodžio 31 d. Lėšos pervedamos į Latvijos žydų bendruomenės restitucijos fondą ir gali būti naudojamos įstatyme įvardintiems tikslams, tokiems kaip žydų kultūrinio ir istorinio paveldo, Holokausto aukų atminimo

²² Likums par zemes reformu Latvijas Republikas pilsētās:

<https://likumi.lv/ta/id/70467-par-zemes-reformu-latvijas-republikas-pilsetas>

²³ Likums par zemes privatizāciju lauku apvidos: <https://likumi.lv/ta/id/74241-par-zemes-privatizaciju-lauku-apvidos>

²⁴ Likums par īpašumu atdošanu reliģiskajām organizācijām:

<https://likumi.lv/ta/id/65537-par-ipasumu-atdosanu-religiskajam-organizacijam>

²⁵ Par labas gribas atlīdzinājumu Latvijas ebreju kopienai:

<https://likumi.lv/ta/id/330185-par-labas-gribas-atlīdzinajumu-latvijas-ebreju-kopienai>

išsaugojimui, įvairiems kultūriniais, sporto, švietimo, sveikatos priežiūros, labdaros projektams, socialinei ir materialinei paramai Holokausto aukoms.

Įstatyme pažymima, kad Latvija, nesant jos kaltės dėl nacių režimo vykdyto Holokausto ir sovietų okupacinio režimo įgyvendinto turto nacionalizavimo, vadovaujasi geros valios paskatomis ištaisyti istorinės neteisybės padarinius, nuspręsdama kompensuoti neteisėtai nusavintos nuosavybės vertę.

Parengė

Informacijos ir komunikacijos departamento

Tyrimų skyriaus

Patarėja Dainora Valiukaitė

Tel. (8 5) 239 6187, el. p. dainora.valiukaite@lrs.lt

Seimo kanceliarijos Informacijos ir komunikacijos departamento Tyrimų skyriaus parengti analitiniai ir informaciniai darbai skirti Seimo narių parlamentinei ir Seimo kanceliarijos veiklai. Šiuose darbuose pateikta informacija nėra oficiali Lietuvos Respublikos Seimo pozicija.

Šį darbą atgaminti, išleisti, platinti, versti, perdirbti, viešai skelbti, išskyrus įstatymų nustatytas išimtis, galima tik gavus Seimo kanceliarijos leidimą.

Visais atvejais naudojant šį darbą privaloma nurodyti šaltinį.

© Lietuvos Respublikos Seimo kanceliarija, 2023